

WSTĘP

Idea odbudowy współczesnego państwa islamskiego (czy też kalifatu rozumianego jako instytucja państwowa jednocząca całą społeczność muzułmańską) stała się na przełomie XX i XXI wieku głównym punktem odniesienia dla radykalnych grup islamistycznych. Jego nieuchronna restytucja była, i w dużej mierze ciągle jest, głównym determinantem działalności dżihadystycznej. To, co dla świata islamu wydaje się nieuchronną koniecznością, dla świata zachodniego jest raczej przejawem barbarzyństwa kojarzonego z prymitywną, nieposkromioną przemocą czy niewolnictwem. Te dwie nieprzystające do siebie rzeczywistości wydają się równie prawdziwe. Powstanie *Państwa Islamskiego* (PI) było nieuniknione. Realizację takiego celu zapowiadało wielu dżihadystycznych ideologów. Nie wskazywano jednakże dokładnych ram czasowych, kiedy miało to nastąpić. Przygotowywano się jednak na nadejście sprzyjających okoliczności. *Państwo Islamskie* w obecnym kształcie (połowa 2016 r.) wydaje się fenomenem o niepewnym bycie. Fenomenem powstałym raczej w przypadkowy (wynikający z aktualnej słabości czy też upadku państw, których terytorium zawłaszcza), a nie z gruntu przemyślany i zorganizowany sposób. Fenomenem powołanym do życia przez młode pokolenie dżihadystów, których znużyło odkładanie realizacji projektu restytucji kalifatu przez Al-Kaidę *ad calendas graecas*. Dla „ojców założycieli” *Państwa Islamskiego* Al-Kaida była niejako negatywem, wskazówką, czego i w jaki sposób nie należy robić, a okres początku XXI wieku obfitował w szereg zbiegów okoliczności, które pozwoliły przekuć tę fortunę losu, dzięki umiejętnościom bojowników PI (*virtu*) w realny projekt, który z mniejszymi lub większymi problemami od kilkunastu lat jest już realizowany. Choć ogłoszono powstanie *Państwa Islamskiego* dopiero w 2014 r., to w istocie już *Islamskie Państwo Iraku* było dowodem nie tylko podziałów w ramach globalnego ruchu dżihadystycznego, ale także determinacji dżihadystów i – co najważniejsze – odrodzenia się kalifatu.

Wielu badaczy, ale także polityków czy dziennikarzy nie używa nazwy „Państwo Islamskie”, tylko nieaktualnych lub obcych językowo akronimów, takich jak: ISIS, ISIL, Da’isz czy Da’esz, a jeśli już jej używa, to z zastrzeżeniem, iż chodzi o „tak zwane państwo islamskie”, uważając, że takie słowotwórcze zaklinanie rzeczywistości sprawi, że ewolucja organizacji terrorystycznej w strukturę

państwową zatrzyma się lub zmieni swój bieg. Takie postępowanie otwiera w istocie nowy, semantyczny front walki, w którym dżihadyści także mają przewagę – to oni bowiem, narzucając dyskurs dotyczący procesów państwowotwórczych, przekonują wielu muzułmanów do swego projektu nie tylko słowem, ale i czynem.

Państwo Islamskie ma z całą pewnością wyjątkowy kształt, odróżniający go od innych historycznych i aktualnie istniejących ustrojów państwowych. Wynika to bezpośrednio z istoty i tradycji islamskiej państwowości. Sam kalif stoi jedynie na straży porządku islamskiego, wszelkie zaś prawo nie pochodzi od człowieka, tylko od Boga. Teokratyczny kształt państwa islamskiego (pisanego małą literą), urzeczywistniony został już za czasów pierwszych „kalifów sprawiedliwych”. Do tego historycznego kształtu nawiązują wszystkie współczesne dżihadystyczne projekty. Warto jednak postawić pytanie podstawowe, jakiego rodzaju strukturą jest *Państwo Islamskie* w politologiczno-prawnym sensie. Czy jest państwem, czy też może – jak twierdzi znakomita większość badaczy – jedynie państwo przypomina? Odpowiedź na tak postawione pytania wymagała spojrzenia na przedmiotowy fenomen z wielu różnych perspektyw – politologicznej, filozoficzno-teologicznej, socjologicznej, medioznawczej i wreszcie formalnoprawnej (w tym prawnomiędzynarodowej).

Wśród podstawowych celów niniejszego opracowania znalazły się:

- a) próba wyjaśnienia istoty kalifatu i przybliżenie jego historycznych egzemplifikacji;
- b) rekonstrukcja najważniejszych etapów ewolucji dżihadystycznego projektu odtworzenia kalifatu;
- c) wskazanie najistotniejszych przejawów funkcjonowania nowo powstałego kalifatu.

W pracy przyjęto następującą hipotezę badawczą: *Państwo Islamskie* jest nowym, teokratycznym, dżihadystycznym protopaństwem wyróżniającym się następującymi podstawowymi cechami:

- a) ekspansywnością i nieprecyzyjnie określonym zasięgiem terytorialnym;
- b) wrogością do innych tworów państwowych, przejawiającą się w niechęci do ich uznania i nawiązania z nimi trwałych relacji dyplomatycznych;
- c) instytucjami przypominającymi (naśladującymi) funkcjonowanie struktur faktycznie istniejących państw, ale nawiązującymi także do historii islamskiej państwowości,;
- d) oparciem wskazanego wyżej porządku wyłącznie na regułach prawa religijnego (regułach szariackich).

Powyższa hipoteza jest zatem próbą wskazania najistotniejszych elementów tej nowej formy funkcjonowania niektórych grup dżihadystycznych we współczesnym świecie (klasycznym przykładem jest choćby Al-Kaida i jej organizacje afiliowane). Warto dodać, że w przypadku *Państwa Islamskiego* kolejną cechą wyróżniającą ten projekt jest odwołanie się do historycznych źródeł islamskiej

państwowości (co miało miejsce już w latach dwutysięcznych) poprzez przywołanie instytucji kalifatu.

W celu weryfikacji powyższej hipotezy sformułowano następujące pytania badawcze:

- 1) Czym jest kalifat i jakie są funkcje kalifa?
- 2) Czym są protopaństwa i co jest istotą współczesnych dżihadystycznych protopaństw?
- 3) Jaki jest kształt dżihadystycznej ideologii i kto miał główny wpływ na jej rozwój?
- 4) Jak doszło do powstania *Państwa Islamskiego* i jaki wpływ na ten proces miał Abu Musab al-Zarkawi oraz inni dżihadyści?
- 5) Jak wygląda struktura organizacyjna i jaki jest zasięg terytorialny nowego protopaństwa?
- 6) W jaki sposób funkcjonuje *Państwo Islamskie* na szczeblu centralnym i lokalnym?
- 7) Jaki jest stosunek innych organizacji dżihadystycznych do projektu restrykcji kalifatu?
- 8) Jak wygląda aktywność medialno-propagandowa *Państwa Islamskiego*?
- 9) Jakie zagrożenie dla bezpieczeństwa regionalnego i globalnego stwarza wykorzystywanie przez *Państwo Islamskie* asymetrycznych metod walki?
- 10) W jaki sposób finansowane jest *Państwo Islamskie*?

Niniejsze opracowanie ma postać studium przypadku. Z uwagi na sferę stosunków, do której odnosi się aktywność analizowanego podmiotu, wykorzystano w nim politologiczne narzędzia i metody badawcze. W ramach przeprowadzonych badań wykorzystano następujące metody i techniki badawcze: pozyskiwanie dokumentów, osobistych wypowiedzi (przemówień, oświadczeń, wywiadów), materiałów prasowych i analiza literatury przedmiotu. Przy wyjaśnieniu istoty i sposobu funkcjonowania dżihadystycznego protopaństwa posłużono się analizą systemową. W celu zrealizowania zadania badawczego stworzono model systemowy, odtwarzając w oparciu o materiały źródłowe strukturę protopaństwa oraz relacje zachodzące pomiędzy jego głównymi elementami. Uchwyciono także punkty wejścia i wyjścia, dzięki którym protopaństwo wchodzi w (konfliktowe) relacje z innymi systemami (np. państwowymi). Zastosowano także metodę interpolacji, służącą przedstawieniu zjawisk i procesów, których ukazanie byłoby niemożliwe ze względu na brak możliwości dotarcia do dokumentacji źródłowej (uwaga ta odnosi się w szczególności do sposobu funkcjonowania prowincji kalifatu). Zwrócić należy jednak w tym miejscu uwagę na wysoką zawodność tego narzędzia badawczego. Metodę analizy zawartości wykorzystano w przypadku próby rekonstrukcji poglądów prekursorów i kontynuatorów ideologii dżihadystycznej, mając na uwadze ich publikacje, ale także publiczne oświadczenia czy wywiady. Opierano się w tym przypadku przede wszystkim na anglojęzycznych publikacjach bądź

tłumaczeniach tychże wystąpień, oryginalnie wygłaszanych najczęściej w języku arabskim.

Zawartość niniejszego opracowania podzielona została na sześć podstawowych części. Podjęto w nich kolejno rozważania odnoszące się do płaszczyzn: historycznej, filozoficzno-religijnej, politycznej, medjoznawczej, bezpieczeństwa oraz ekonomicznej.

W rozdziale pierwszym zajęto się syntetyczną analizą procesów państwowotwórczych w odniesieniu do świata islamu zarówno w aspekcie historycznym, przywołując rozważania dotyczące istoty i historii kalifatu, jak i współczesnym, wówczas gdy omówiono w zarysie genezę i ewolucję *Państwa Islamskiego*. Przedstawiono także istotę praktyki *ba'ja* (a więc składania przysięgi wierności kalifowi), uznając jej istotną rolę w procesie legitymizacji władzy kalifa. Analizę dopełnia przegląd procesów państwowotwórczych, a więc najważniejszych płaszczyzn i etapów budowania nowego dżihadystycznego protopaństwa.

Rozdział drugi zawiera rozważania dotyczące najważniejszych doktryn składających się na ideologię dżihadystyczną, do której odwołują się bojownicy i sympatycy *Państwa Islamskiego*. Ideologia dżihadyzmu nie narodziła się za sprawą „ojców założycieli” tego protopaństwa. Ci jednak uznali ją za główny punkt odniesienia zarówno na płaszczyźnie aksjologicznej, jak i strategicznej, odwołując się wielokrotnie do doktrynalnych ustaleń kluczowych dżihadystycznych ideologów w postaci: ibn Tjamijsi, al-Wahhaba, Maudidiego, al-Banny, Kutby czy Faradża. Ich kontynuatorzy w pośredni (np. za sprawą Azzama, az-Zawahiriego, al-Suriego) czy bezpośredni (dzięki al-Makdisiemu czy al-Zarkawiemu) sposób wpłynęli na ostateczny kształt tej ideologii. Odniesiono się także do kilku kluczowych aspektów strategicznych, m.in. w postaci wroga bliskiego i dalekiego *Państwa Islamskiego* oraz strategii przetrwania i ekspansji nowego protopaństwa.

W rozdziale trzecim zawarto podstawowe informacje dotyczące symboliki, struktury i funkcjonowania *Państwa Islamskiego*. Wyjaśniono przede wszystkim istotę symbolu *Państwa Islamskiego*, jakim jest „czarna flaga”. Zwrócono także uwagę na ewolucję struktury organizacyjnej, przywołując okresy „kalifatu irackiego” i „kalifatu iracko-syryjskiego”. Odtworzono ponadto zręby biografii aktualnego kalifa Abu Bakra al-Baghdadiego. Korzystając z dostępnych materiałów źródłowych, zaprezentowano praktyczne przejawy funkcjonowania ministerstw *Państwa Islamskiego* oraz najważniejsze przypadki łamania praw człowieka na terytorium kalifatu. Posłużono się przy tym (np. w odniesieniu do zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości czy zbrodni wojennych) terminologią zawartą w statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzonym w Rzymie w dniu 17 lipca 1998 r. W przypadku struktury terytorialnej *Państwa Islamskiego* zwrócono uwagę na dwie istotne kwestie. Po pierwsze, na jej ewolucję: porównując zmiany jego zasięgu w ustalonych arbitralnie interwałach czasowych. Po drugie, na relację pomiędzy praktyką *ba'ja* a zasięgiem terytorialnym kalifatu.

Warto bowiem zauważyć, iż deklaracja ta oznacza w praktyce zmianę istoty identyfikacji podmiotowej (statusu) grup artykułujących takie stanowisko. Przestają one być grupami niepaństwowymi, a stają się w istocie częścią struktur nowego protopaństwa (w tym przypadku *wilajatu*, a więc prowincji). W publikacji zwrócono uwagę tylko na najważniejsze przykłady takiej formy aktywności, mając na uwadze także, iż spora część podobnych deklaracji publikowanych na różnych forach internetowych i w serwisach społecznościowych nie ma w istocie potwierdzenia w rzeczywistości [al-Tamimi, 2014c]. Poza tym, dla zachowania pewnej symetryczności, wskazano także na wybrane grupy dżihadystyczne, które ze względów strategicznych i taktycznych weszły w fazę rywalizacji z *Państwem Islamskim*.

Przedmiotem rozważań zawartych w rozdziale czwartym stała się kwestia aktywności medialno-propagandowej i rekrutacyjnej *Państwa Islamskiego*. Przedstawiono w zarysie istotę tej aktywności, uznając szczególną rolę portali społecznościowych (np. Twittera) i aplikacji internetowych (np. Telegramu). Oprócz tego omówione zostały efekty edytorskiej aktywności *Państwa Islamskiego* przejawiające się w wydawaniu prasy nie tylko w języku arabskim, ale także angielskim, tureckim, rosyjskim czy francuskim. Wybitnie syntetyzujący charakter ma omówienie zawartości tychże tytułów. Kolejną ważną częścią tego rozdziału stało się przybliżenie pozostałych efektów aktywności medialno-propagandowej, w tym tematyki przekazów medialnych. Rozdział czwarty zamykają rozważania dotyczące procesu rekrutacyjnego i jego efektów przejawiających się choćby w pojawieniu się zagranicznych bojowników na terytorium Syrii i Iraku.

Rozdział piąty poświęcono omówieniu asymetrycznych metod walki *Państwa Islamskiego*. Przedstawiono przyczyny, z powodu których organizacja ta wykorzystuje zarówno taktykę regularnych działań zbrojnych, jak też walki partyzanckiej. Omówiono strategiczne i taktyczne założenia aktywności na tym polu, dokonując także periodyzacji zaangażowania *Państwa Islamskiego* w walkę zbrojną. Szczególną uwagę w tym rozdziale przypisano aktywności terrorystycznej. Warto zauważyć, że istota współczesnego terroryzmu była przedmiotem wielu wartościowych opracowań naukowych. W literaturze anglosaskiej na ten temat wypowiedzieli się m.in. B. Hoffman [Hoffman, 1999], A.P. Schmid i A.J. Jongman [Schmid, Jongman, 2005], w odniesieniu zaś do literatury polskojęzycznej warto przywołać choćby S. Wojciechowskiego [Wojciechowski, 2013]. Podstawą teoretyczną rozważań dotyczących tej formy aktywności *Państwa Islamskiego* jest autorska definicja terroryzmu, wedle której: terroryzm oparty jest na przemocy lub groźbie jej użycia w calach *stricte* politycznych i wiąże się z celową, planowaną, niejawną i nielegalną działalnością zorganizowanych grup osób lub w wyjątkowych sytuacjach jednostek, racjonalnie wybieraną spośród innych sposobów walki politycznej. Ma ona na celu wywołanie przerażenia i strachu w odniesieniu do szerszej społeczności (pośredniego celu ataku), poprzez sukcesywnie podejmowane,

arbitralne i niespodziewane atakowanie niewinnych osób lub niszczenie mienia (będących celami bezpośrednimi). Ataki takie mają kryminalny charakter i wiążą się z łamaniem powszechnie akceptowanych reguł prawa wewnętrznego czy międzynarodowego. Mają one umożliwić zdobycie rozgłosu przez sprawców i dotarcie z symbolicznym przesłaniem (żądaniem) do rzeczywistego (pośredniego) celu ataku. Skutkiem takich ataków ma być zrealizowanie przez terrorystów określonych planów taktycznych bądź strategicznych na płaszczyźnie państwowej lub międzynarodowej. Jednym z głównych przejawów aktywności terrorystycznej we współczesnym świecie jest terroryzm religijny.

Podczas analizy przejawów tej formy terroryzmu sięgnięto do ustaleń poczynionych przez takich badaczy, jak B. Hoffman [Hoffman, 1999], J.R. White [White, 2003], M. Burges [Burgess, 2004] czy M. Jurgensmeyer [Jurgensmeyer, 1996]. Przedstawiona w omawianym rozdziale synteza rozważań na ten temat nie może być jednak uznana za wyczerpującą i wymaga poświęcenia jej osobnego opracowania (obejmującego zarówno szczegółową, historyczną analizę aktywności partyzanckiej *Państwa Islamskiego*, jak też problematykę zaangażowania społeczności międzynarodowej w zwalczanie tego zagrożenia w aspekcie deskryptywnym, a także preskryptywnym). Syntetyzujące podejście do kwestii terroryzmu (w tym także terroryzmu religijnego) znalazło swój wyraz w przedstawieniu głównych aspektów ewolucji taktyki terrorystycznej i wybranych egzemplifikacji takiego zaangażowania. W rozdziale zajęto się też problematyką możliwego użycia przez bojowników nowego kalifatu broni masowego rażenia.

Rozdział szósty zawiera analizę danych dotyczących finansowania *Państwa Islamskiego*. Zawarte w nim dane pochodzą z wielu źródeł, zarówno rządowych, jak i pozarządowych. Oprócz danych publikowanych przez władze amerykańskie przywołano także dane weryfikowane przez Financial Action Task Force (FATF) – niezależną, międzyrządową instytucję zajmującą się rozwojem i promocją mechanizmów służących rozwojowi polityk (standardów) ochrony globalnego systemu finansowego przeciwko praniu brudnych pieniędzy, finansowaniu terroryzmu czy finansowaniu proliferacji broni masowego rażenia. Dane te opublikowane zostały w wielu raportach w latach 2014–2015.

Aktualny stan badań nad problematyką *Państwa Islamskiego* pozostawia wiele luk poznawczych. Zauważyć należy, z jednej strony, dynamiczny przyrost opracowań naukowych traktujących o podstawowych kwestiach wiążących się z historią czy aktywnością *Państwa Islamskiego*. W niewielu z nich podjęto natomiast próbę bardziej dogłębnego wielowątkowego zbadania tego fenomenu. Dostępne w obiegu naukowym publikacje mają wybitnie pobieżny, by nie rzec przyczynkowski charakter. Te opublikowane w języku polskim stanowią zazwyczaj przedruki publikacji zachodnich, mających raczej postać eseju, a nie faktycznego opracowania naukowego. Pojawić się musi w związku z tym pytanie o rzetelność zebranych i opublikowanych w nich informacji. Z uwagi na brak

w przypadku wielu z nich bazy bibliograficznej trudno na to pytanie odpowiedzieć pozytywnie. Liczba dostępnych publikacji będących w obiegu naukowym dotyczących *Państwa Islamskiego* rośnie wykładniczo z każdym miesiącem. Mając na uwadze powyższe kwestie, na szczególną uwagę zasługują monografie dotyczące *Islamskiego Państwa Iraku* i Lewantu (Anglosasi, a zwłaszcza Amerykanie posługują się, analizując różne przejawy aktywności „kalifatu iracko-syryjskiego”, przede wszystkim nieaktualnym już skrótem ISIS) bądź *Państwa Islamskiego* autorstwa: A.B. Atwana, J. Stern i J.M. Bergera, W. McCantsa, O. Hanne i T.F. de La Neuville’a.

Z uwagi na wielowątkowość problemu i ogromną bazę faktograficzną, do której należałoby się odnieść, niniejsza praca nie może być uznana za wyczerpującą. *Państwo Islamskie* ciągle jest bowiem projektem *in statu nascendi*. Celem autora jest rozpoczęcie naukowej dyskusji na temat istoty i kształtu procesów państwowotwórczych obserwowanych na terytorium Syrii i Iraku (oraz w innych częściach świata islamskiego).

Kilka uwag odnośnie do nazewnictwa i transkrypcji. W niniejszej publikacji stosowana jest zarówno transkrypcja ISO (International Standardization Organization), jak i transkrypcja uproszczona, m.in. w odniesieniu do terminów czy nazw zadomowionych w języku polskim. Decyzja o wyborze konkretnej transkrypcji miała przeważnie charakter arbitralny i związana była z potrzebą dostosowania pisowni do polskiej deklinacji.

Na koniec kilka słów podziękowań. Niniejsza publikacja nie powstałaby, gdyby nie pomoc i współpraca wielu osób, w szczególności zaś Aarona Y. Zelina z Washington Institute oraz Aymenna Jawada al-Tamimiego z Middle East Forum, którzy wydatnie przyczynili się do ukierunkowania moich poszukiwań badawczych. Dziękuję także mojej rodzinie – Marzenie i Emanuelowi – za ich miłość, cierpliwość i wyrozumiałość.